У стародавньому замку з могутніми товстелезними стінами, змурованими з гранітного каміння, було багато камер, серед яких найбільшими були Кутня і Довга. Кутня займала весь кут будівлі біля вежі; Довга містилася поверхом нижче і трохи вбік від вежі. І там, і там сиділо по декілька десятків в'язнів, утім, здебільшого однієї національності. Певно, тому, що туди саджали місцевих, тубільців. Це взагалі було зручно — і для в'язнів, і для наглядачів. Особливо коли врахувати, що більшість сиділа за участь у нещодавньому повстанні, жорстоко придушеному режимом. Усі розуміли одне одного.

В інших же камерах сиділи різні люди — різних злочинів і націй. Там було значно гірше: ні поговорити, ні порозумітися. Лише мовчали — із дня до ночі.

Але, як відомо, людина влаштована таким чином, що коли добре, то хочеться, аби було ще ліпше. Це, напевно, зрозуміли і в'язні обох великих камер, у яких розпочався спонтанний рух за об'єднання. Воно і справді: навіщо посаджених за однією справою тримають у різних місцях, коли їх можна всіх зібрати в одному. Зручність очевидна — і для ув'язнених, і для начальства. І погомоніти, разом зрозуміти помилки та хиби боротьби, спробувати викрити зрадників. Знову ж таки, коли вони всі разом, то, може ж, усіх не покарають на смерть, може, разом пощастить домогтися волі?

Найперше цю свою думку в'язні донесли до вух наглядачів, потім у вигляді скарги написали адміністрації: що зменшаться й витрати на їхню охорону, і на опалення взимку, і полегшиться праця наглядачів. Був іще один момент у тому об'єднанні, хоча й трохи ризикований для в'язнів. Річ у тім, що наглядачем у Кутній камері був узагалі-то непоганий чоловік, навіть симпатичний на вигляд, пригожий та усміхнений, який нікого не бив. Зате наглядачем у Довгій був справжній звірюга — і в поведінці, і поставою, потрапити під його владу було б жахливо. Правда, у ставленні до в'язнів ті їхні якості не надто виявлялися — всім у тюрмі керували затверджені згори правила внутрішнього режиму, яких суворо

дотримувалися. Та все ж в'язні дуже сподівалися, що об'єднаються вони у Кутній, принаймні, так їм хотілося. А де хотіння, там і сподівання.

Прихильники об'єднання становили більшість в обох камерах, хоча траплялись там і песимісти. Нитики і недовірки. Нитиків і недовірків, звісно, не любили на волі, з погордою ставились до них і в тюрмі.

Таким недовірком у Кутній був старий стрижій овець. На всі гарячі заходи ентузіастів об'єднання він лише скептично чмихав і кидав своє скептичне "все одно". Інші доводили, що Стрижій глибоко помиляється, бо цілком очевидно, як це буде здорово — зібратись усім неборакам разом, згуртуватися, аби хоч раз помолитися разом своєму Богові. Хіба ж це добре — гибіти роз'єднаними по різних кутках, навіть на різних поверхах, під різними начальниками, один із яких звір, а другий начебто й нічого. Чи ж це справедливо? Стрижій, усе мовчки вислухавши, незмінно кидав своє "все одно" і припиняв розмову.

У Довгій скептик був іншого складу — він провадив безкінечну суперечку в тому сенсі, що в'язничне начальство ніколи не піде на поступку в'язням, ніколи не дозволить ніякого об'єднання, бо це об'єднання йому невигідне, а то й небезпечне, з тим потрібно змиритись, а не витрачати по-дурному сили. Можливо, це останні сили перед кінцем. Та чим більше він гарячкував у суперечках, тим сильніше напосідалися на нього опоненти. Декотрі вже почали називати його зрадником. Тим більше, що на волі він був поліціянтом і мав прізвисько Гусак.

Фанатичним ентузіастом об'єднання двох камер був Поляновський, високий худорлявий в'язень, хворий на сухоти. На волі він працював партійним функціонером, тож мав пречудовий пропагандистський досвід і прекрасно вмів говорити — агітувати й переконувати. Зазвичай він займався цим до обіду, а по обіді сидів мовчки, притулившися до стіни — обмірковував нові аргументи. В'язні, звісно, слухали його зацікавлено. Переважно з тієї причини, що він умів вселити надію. Більшість із ним погоджувалась. Один тільки Стрижій демонстративно

мовчав, а коли в нього запитували, відповідав просто: "Все одно. Смерть",

Люди знизували плечима й відверталися — кому ж тут хотілося думати про смерть? Особливо коли вона і справді стоїть у кожного за плечима. А людина ж, допоки живе, воліє міркувати про життя. І сподіватись.

А Стрижій лише молився.

Тим часом на волі щось відбулося — нове повстання, чи що? Якось уночі в замку почувся гомін багатьох голосів І тупіт численних ніг — це привели нову велику партію в'язнів. І тоді, можливо, з тієї причини, що знадобилися нові камери, чи з якоїсь іншої, давня мрія ув'язнених раптом здійснилася: з двох камер їх зігнали в одну. Саме в Кутню. Там одразу зробилося тісно і тлумно, але радісно. Поляновський одразу ж зібрав щось подібне до мітингу, де дуже запально промовляв про єдність, силу і згуртованість. В'язні з двох камер аж витирали сльози від радості, обіймались і цілувались. Навіть ниций Гусак просвітлів на виду й обійняв кількох чоловік з Кутньої. Тільки Стрижій, як і раніше, самотньо сидів у кутку, і коли у нього запитали, чому він не радіє, лише понуро махнув рукою.

Мабуть, його тоді мало хто розумів, зате багато хто подумав: дурний старигань. Усі бачили безсумнівну вигоду несподіваного об'єднання — вже хоча б те, що позбулися звіруватого наглядача й опинились усі разом. А цей, наглядач Кутньої, і справді приязно всміхався й нікого не штурхнув за той час, поки вони перебиралися. Вже саме це давало надію.

Вночі слали в тисняві, покотом, на бетонній підлозі, але майже щасливі. Наговорилися, наобіймалися. І навіть забули про песимістів — Стрижія і Гусака. Та й про наглядачів так само. Але ті, зі свого боку, не забули про в'язнів. Іще не розвиднілось, як важкі двері-ворота в камері

розчинилися, і сонні в'язні побачили там солдатів — багато солдатів — і приязного наглядача, який все з тією ж лагідною усмішкою гучно скомандував:

— По одному — на вихід! Ліквідація...

Кілька десятків в'язнів спершу збентежено мовчали, немов не розуміючи, що від них вимагається. Та швидко все стало аж занадто зрозуміло й жахливо, і вони один по одному почали виходити у двері.

Останнім непостійно вийшов Стрижій. Тепер уже ніхто не міг йому дорікнути, і він наостанок зі злістю плюнув на поріг камери Кутньої: під ранок він так само почав був вірити, що все якось минеться...